Men ziet: ik schreef hier niets over de beleidsfactor die ik eerder noemde, maar ik meen mij met stelligheid te herinneren dat ik daar ook toen wèl aan heb gedacht. Hoe dit zij, mijn denkbeeld werd nadien intern herhaaldelijk besproken. Ik vergat daarbij dat ik in '68 de mogelijkheid had geopperd dat de kritieken op mijn werk eventueel 'als een apart deel' zouden verschijnen – ik zag ze in de jaren '70 eerder als een onderdeel van het slotdeel, *Epiloog*. In mijn in februari '81 opgestelde nota 'De voltooiing van het Geschiedwerk' stelde ik evenwel voor dat zij in deel 13, *Bijlagen*, opgenomen zouden worden en toen opperde ik ook het denkbeeld dat dat onderdeel door 'een apart college' (d.w.z. niet door mij) zou worden samengesteld.

Het denkbeeld van de onafhankelijke commissie werd overgenomen maar het opnemen van de kritieken in deel 13 leek niet aanbevelenswaardig. Deel 13 zou immers in verband met het daarin opgenomen algemeen register snel op deel 12 (*Epiloog*) moeten volgen, maar viel niet te verwachten dat pas enige tijd na de verschijning van deel 12, d.w.z. na de voltooiing van de mij opgedragen geschiedschrijving, kritische beschouwingen over het gehele werk gepubliceerd zouden worden die voor opname in aanmerking zouden komen? Daar kwam nog bij dat het het bestuur van het instituut en de door het college geraadpleegde historici wenselijk leek om niet alleen gepubliceerde kritieken op te nemen maar ook intern opgestelde, niet-gepubliceerde, die menigmaal op kernelementen van mijn werk betrekking hadden gehad. Uit die uitgebreidere opzet (ik had tegen die uitbreiding geen enkel bezwaar) vloeide voort dat, met machtiging van de minister, besloten werd, als deel 14 een apart deel, *Reacties*, te laten verschijnen en dat deel te doen samenstellen door een onafhankelijke commissie.

Die commissie is, terecht, buiten mij om samengesteld. Zij bestaat uit de emeritus hoogleraren dr. E. H. Kossmann (voorzitter) en dr. I. Schöffer, de hoogleraren dr. J. Th. M. Bank, dr. C. Fasseur en dr. A. F. Manning alsmede uit drs. A. H. Paape, directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie; drs. P. Romijn, lid van de wetenschappelijke staf van het instituut, treedt als secretaris op.

Het spreekt vanzelf dat de commissie, voorzover zij dat wenst, van mij alle medewerking zal krijgen.